

Nicat Adil oğlu NƏRİMANOV, i.f.d., dos.**Leyla Samir qızı MEHTİYEVƏ**
Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı**Həbibə Sabit qızı MUSTAFAYEVƏ**
Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı
E-mail: mina34mk@mail.ru

XARİCİ İNVESTİSİYA QOYULUŞUNUN İQTİSADİ SƏMƏRƏLİLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ YOLLARI

Xülasə

İnvestisiya qoyuluşlarının iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi mühüm tədbirlərdəndir. Onun təmin olunması bir sıra problemlərin həllini tələb edir ki, onlardan da iki ən mühümünü ayırmaq olar. Birinci, əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılması üçün kompleks tədbirlərin keçirilməsinin zəruriliyi. Qeyd edək ki, bu tədbirlərin həyata keçirilməsi son nəticədə investisiya qoyuluşu imkanlarının genişlənməsinə gətirib çıxarır. İkincisi, investisiya qoyuluşlarının konkret istiqamətlərdə texniki təminatının yüksəldilməsidir. Başqa sözlə, xarici investisiya qoyuluşlarında müasir standartlara cavab verən texnika və texnologiyalara üstünlük verilməsinə cəhd olunmalıdır.

Açar sözlər: investisiya, iqtisadi səmərə, kapital, lisenziya, iqtisadi subyekt

UOT: 338.12:338.34:330.36

JEL: E20

Giriş

Qeyd etməliyik ki, investisiya qoyuluşlarının iqtisadi səmərəliliyinin müəyyən edilməsi konkret metodologiyaya əsaslanır. Hələ keçmiş ittifaq dövründə iqtisadiyyatda kapital qoyuluşlarının bölgüsünün plan metoduna əsaslanan metodika fəaliyyət göstərmiş və onun əsasında çoxsaylı metodiki sənədlər hazırlanmışdır. Kapital qoyuluşlarının müəyyənəndirilməsinin geniş yayılmış həmin metodikası müxtəlif istehsal təyinatına və məsrəflərin həcminə əsaslanırdı. Bu metodikaya əsasən kapital qoyuluşlarının ən yaxşı variantı, onun əsasında gələcək müəssisənin illik məhsulunun dəyərli tikintiyə sərf olunan kapital qoyuluşunun həcmninə normativ səmərəlilik əmsalı ilə müəyyən edilirdi.

İqtisadi səmərəlilik, həmçinin əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsində və vacib əhəmiyyət kəsb edən digər iqtisadi məsələlərin müsbət həllində əks olunur. Bu yanaşmadan indiki şəraitdə investisiya qoyuluşlarının səmərəliliyinin müəyyənəndirilməsinin əsasən iki iqtisadi və sosial aspektləri fərqləndirilir.

İttifaqın dağılması müstəqil dövlətlərin meydana gəlməsi, yeni iqtisadi sistemə keçid üçün ölkəmizdə hüquqi baza yaradılmış, təşkilati-

idarəetmə strukturları formalaşdırılmış, istehlak bazarında anti inhisar tədbirləri görülmüş, iqtisadi idarəetmənin bazar vasitələrindən geniş istifadə olunmasına başlanmışdır. Son 16 ildə həyata keçirilən iqtisadi islahatlar ölkənin planlı sosializm iqtisadi sistemindən bazar iqtisadiyyatı sistemə keçidi üçün labüd olan maddi-texniki bazanın yaradılmasında iqtisadiyyata böyük həcmdə investisiya cəlb edilməsinə şərait yaratdı. Əldə edilmiş bütün uğurlarla yanaşı ölkəmizin iqtisadiyyatının müasir durumunun iddiaçı qiymətləndirilməsi göstərir ki, iqtisadiyyatda öz həllini gözləyən problemlər də meydana gəlmişdir.

Mövzunun aktuallığı: Milli iqtisadi inkişafın təcrid olunmuş halda həyata keçirilməsinin qeyri mümkünlüyü faktı istər-istəməz xarici amillərin tam ciddiliklə nəzərə alınmasını tələb edir. Başqa sözlə, qapalı iqtisadi məkandan dünya təsərrüfatına inteqrasiya edilməsi artıq ümumbəşəri problemə çevrilmişdir. Milli dövlət mənafeələrinin birbaşa regional və global mənafeələrdən asılılığı isə iqtisadi inteqrasiyanı zəruri bir amilə çevirir. Resursların məhdudluğu və onlara olan tələbatın durmadan inkişafı istənilən cəmiyyəti xarici resursların ölkəyə cəlb olunması üsullarını

axtarmağa məcbur edir. Xüsusən bazar münasibətlərinə keçid şəraitində müxtəlif layihələrə investisiya qoyuluşu çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Onsuz əsas istehsal fondlarının təzələnməsi, geniş təkrar istehsalı və onunla əlaqədar rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalı, deməli, ölkənin inkişafının sosial-iqtisadi problemlərinin həlli mümkün deyildir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində cəmiyyətin artmaqda olan sosial-iqtisadi tələbatının ödənilməsi mövcud istehsal potensialından tam və səmərəli istifadə edilməsi, ETT-nin nailiyyətlərinin istehsala tətbiqi və bu kimi yeniliklər investisiya qoyuluşlarından asılıdır. Ölkədə iqtisadi inkişaf xarici investisiya və xarici texnologiya, yeni təşkilati idarəetmə strukturları və sərt büdcə məhdudiyyəti mövcud olduqda mümkündür. Bu şərtlər o zaman optimal səmərə verir ki, onlar yerli xüsusiyyətləri nəzərə alırlar, o xüsusiyyətlərlə birlikdə həyata keçirilirlər.

Tədqiqatın məqsədi: Xarici investisiya qoyuluşunun iqtisadi səmərəliliyinin artırılması yollarının müəyyənləşdirilməsindən və onun formalaşdırılmasının zəruriliyinin əsaslandırılmasından xarici investisiyaların artım ehtiyatlarını aşkarlamaqdan və Azərbaycanda milli iqtisadiyyatın formalaşmasına yönəldilmiş investisiyaların iqtisadi səmərəliliyini təhlil etmək və qiymətləndirməkdən, onların yüksəldilməsini təmin edən tövsiyələrin işlənib hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqat obyektı: Ölkənin iqtisadi artımına investisiya qoyuluşunda tədqiqat həlledici rola mənsub olduğuna görə, xarici investisiyaların tənzimlənməsi, nəzarəti, cəlbi, metodologiyası, qiymətləndirilməsi, yatırımın prioritet istiqamətlərini əhatə edir.

Tədqiqat metodları: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən hazırlanmış və təsdiq edilmiş metodoloji normativ materiallardan geniş istifadə olunmuşdur. Milli hesablar sisteminin materialları tətbiq edilməklə investisiya resurslarının yaranması, istifadəsi, iqtisadi səmərəliliyi və onların iqtisadi artıma təsiri müəyyən edilmişdir.

Materiallar və müzakirələr

İnvestisiya qoyuluşunun iqtisadi aspektdə səmərəliliyinin müəyyənləşdirilməsi zamanı əsas və əlaqəli istehsal məsrəflərinin daha ətraflı nəzərə alınmasına cəhd olunur. Burada ümumi məsrəfdə həm istehsalçıda həm də istehlakçıda yaranan effektin məbləği aydınlaşdırılır və ümumi iqtisadi

səmərəlilik alınan efektin investisiya qoyuluşlarına münasibəti kimi dəyərləndirilir. Bu zaman ümumiləşdirici göstərici kimi məhsulun və ya xidmətin həcmnin artımı təmin olunduqda kapital tutumunun səviyyəsi, əmək məhsuldarlığı, məhsulun maya dəyəri, məhsulun texniki keyfiyyət səviyyəsi, məhsulun və ya xidmətin material və enerji tutumu, istehsalın davamlığı, layihə gücünün mənimsənilməsi, əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi və s. müəyyən edilir.

İnvestisiya qoyuluşlarının sosial nəticələrinin müəyyənləşdirilməsi isə onun sosial normalar, standartlar və insan hüquqlarının qorunması ilə uyğunluq dərəcəsinin müqayisəsini əks etdirir. Bu baxımdan investisiya qoyuluşlarının sosial nəticələrini əks etdirən göstəricilərə aşağıdakıları aid etmək olar [1]:

- iş yerlərinin kəmiyyət dəyişikliyi;
- əhalinin yaşayış və mədəni-məişət şəraitinin yaxşılaşması;
- əmək şəraitinin dəyişdirilməsi;
- istehsal heyətinin strukturunun dəyişməsi;
- əhalinin sağlamlıq səviyyəsinin yüksəlməsi;
- əhalinin ayrı-ayrı tələbatının ödənilməsində müsbət dəyişiklik.

İnvestisiya qoyuluşlarının səmərəliliyi bir neçə aspektdə, o cümlədən bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatına makrosəviyyədə, yəni, eyni texnologiyalara əsaslanan iri müəssisələr qrupu səviyyəsində hesablandığı zaman formulda əks etdirilmiş göstəricilər müvafiq olaraq kapital qoyuluşları nəticəsində mənfəətin artımının bütün maliyyə mənbələri üzrə kapital qoyuluşlarına nisbəti kimi əks etdirilir. Yeni yaradılmış müəssisələr səviyyəsində isə layihə üzrə illik məhsul buraxılışının topdansa satış qiymətilə, illik məhsulun dəyəri arasındakı fərqi kapital qoyuluşlarına nisbəti əks etdirilir [3].

Qeyd etmək lazımdır ki, investisiya yatırımlarının iqtisadi səmərəliliyinin müəyyənləşdirilməsi zamanı kəmiyyətcə qiymətləndirilməsi mümkün olmayan siyasi, sosial, ekoloji və digər nəticələrə əlavə səmərəlilik amilləri kimi baxılır və onlar dövlət tərəfindən investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsi zamanı nəzərə alınır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində uzun müddətli xərc və eyni zamanda, uzun müddətli gəlir gətirəcəyi nəzərdə tutulan investisiya qoyuluşlarının səmərəliliyinin investora əvvəlcədən

məlum olması çox vacib şərtidir. Belə ki, azad rəqabət şəraitində xüsusi sahibkarlıq üçün geniş imkanların yaranması və investisiya fəaliyyətinin növ müxtəlifliyi kapital sahibinin daha diqqətli olmasını tələb edir. İntestisiya xarakterli idarəetmə qərarlarının qəbulu prosesinin əsasında nəzərdə tutulan investisiya ilə gələcəkdə daxil olacaq pul həcmələrinin müqayisəsi və qiymətləndirilməsi durur.

Müqayisə edilən göstəricilər müxtəlif vaxt anlarına aid olduğundan burada əsas problem onların müqayisəsidir. Mövcud şəraitdə, o cümlədən inflyasiya tempindən, investisiyaların ölçüsündən, daxilolmalardan, proqnozlaşdırma vaxtından və s. asılı olaraq bu məsələyə müxtəlif aspektlərdən yanaşmaq mümkündür.

Müasir dövrdə investisiya qoyuluşlarının iqtisadi səmərəliliyinin müəyyən edilməsi istiqamətində müxtəlif metodlardan istifadə olunur ki, onlar da diskontlaşdırılmış qiymətləndirməyə və uçot qiymətləndirməyə əsaslanan iki qrupa bölünür. Diskontlaşdırma “Xərclər-faydalar” və “Alternativ dəyər” konsepsiyasına əsaslanır və bütün xərclərin uçotunu nəzərdə tutur. Bu zaman yalnız bütün hiss olunan material xərcləri deyil, mənəvi məsrəflər də nəzərə alınır. Faydaların və məsrəflərin qiymətləndirilməsi zamanı vəziyyət deyil, son nəticə araşdırılır.

Ümumiyyətlə, investisiya xarakterli qərarların qəbul olunması prosesinin əsasında, nəzərdə tutulan investisiya ilə gələcəkdə daxil olacaq vəsaitin müqayisəsi və qiymətləndirilməsi durur. Müqayisə edilən göstəricilər müxtəlif vaxt anlarına aid olduğundan, burada əsas problem onların uyğunluğudur.

Müstəqillik qazandıqdan sonra ölkəmizdə aparılan iqtisadi islahatların mühüm istiqamətlərindən biri xarici investisiya qoyuluşunun səmərəliliyinin yüksəldilməsidir. Bu istiqamətdə görülən tədbirlərdən biri xarici iqtisadi əlaqələrin liberallaşdırılmasıdır. Təbii olaraq, liberallaşma tədiyə balansının həm cari əməliyyatlarını, həm də kapitalın hərəkətli hesablarını əhatə edir. Bu aspektdən ilkin olaraq cari əməliyyatlar üzərində məhdudiyətlər qısa müddət ərzində aradan qaldırılmışdır. Cari valyuta əməliyyatları üzərində heç bir məhdudiyətin olmaması müvafiq qanunvericilikdə də təsbit edilmişdir. Hal-hazırda ölkəmiz BVF ilə sazişin VIII maddəsinə də qoşulmuşdur. Ölkəyə xarici valyuta mədaxilinin məcburi satışı qaydası da ləğv olunmuşdur.

Birbaşa investisiyalar, yeni gəlir əldə etmək və müəssisənin idarə edilməsində iştirak etmək hüququna malik olmaq məqsədi ilə müəssisənin nizamnamə kapitalına qoyulan sərmayə; qiymətli kağızların əldə edilməsi; torpaq da daxil olmaqla binalar, qurğular, eləcə də, yerləşdiyi ölkənin qanunvericiliyi ilə daşınmaz əmlak aid edilən digər əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun, habelə daşınmaz əmlak üzərində başqa hüquqların ödənilməsi üzrə köçürmələr; əmtəə və xidmətlərin ixracı və idxalı üzrə 180 gündən artıq müddətə ödəniş möhlətinin verilməsi və alınması;

Xarici kapitalın ölkəyə daxil olması üzərində heç bir məhdudiyətlər yoxdur. Ölkəmiz xarici sərmayələrin ən effektiv forması olan birbaşa xarici investisiyalardan adambaşına düşən paya görə nəinki MDB məkanında, eləcə də Şərqi Avropa ölkələri arasında ən qabaqcıl yerlərdən birini tutur. Dövlət, eləcə də digər iqtisadi subyektlər dünyanın aparıcı beynəlxalq əmtəə dövriyyəsi kredit təşkilatları ilə, yüksək reytingə əmtəəlik xarici banklarla əməkdaşlıq əlaqələri qurmuş və onlardan iri həcmərdə uzunmüddətli borc vəsaitləri cəlb etmişlər [5].

Səmərəliliyin yüksəldilməsində ölkənin bank sistemində xarici kapitalın iştirakı əhəmiyyətli dərəcədə liberallaşdırılmışdır. Belə ki, bank sistemində xarici bank kapitalının iştirak limiti artıq aradan qaldırılmışdır. Qanunvericiliyə görə xarici investorlar tərəfindən mənfəətin repatriasiyasına da icazə verilmişdir. Hal-hazırda ölkədən kapitalın getməsinə “Valyuta tənziimi haqqında” qanunun 8-ci maddəsində göstərilmiş qaydada riayət olunur.

İntestisiyaların tələb olunan həcm və keyfiyyətinin təmin edilməsi məqsədi ilə ölkədə investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması qarşıda duran əsas vəzifələrdəndir. Bunun üçün aşağıda qeyd olunan tədbirlər həyata keçirilir:

- şəxsi mülkiyyətin qorunması və korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi;
- mülkiyyətin formasından asılı olmayaraq bütün investorlar üçün daha əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması;
- stabil normativ-hüquqi rejimin təmin edilməsi məqsədi ilə dövlətin rolunun artırılması;
- investisiya fəaliyyətinin normativ-hüquqi bazasının daha da təkmilləşdirilməsi;
- investisiya obyektlərinin seçimi və təhlili məqsədi ilə müəssisələr haqqında investorların məlumatlandırılması sisteminin yaxşılaşdırılması;

- əmanətlərin investisiyalara səmərəli transformasiyasını təmin edən müasir institusional infrastrukturun inkişaf prosesinə yardımın artırılması;

- biznesin informasiya təminatının yaxşılaşdırılması, mühasibat uçotunun və statistikanın beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması.

Xarici investorların iqtisadi maraqlarının qorunması baxımından Azərbaycan iqtisadiyyatının üstünlüklərini iki qrupda cəmləmək mümkündür: 1-ci qrup amillər bütün inkişaf etməkdə olan ölkələrə, o cümlədən Azərbaycana xas olan üstünlüklərdir. 2-ci qrup üstünlüklər isə birbaşa Azərbaycana aid olan üstünlüklərdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrə, o cümlədən Azərbaycana aid olan üstünlüklər aşağıdakılardır [7]:

1) inkişaf etməkdə olan ölkə olduğuna görə inkişaf potensialı inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə dəfələrlə çoxdur. Daha çox inkişaf daha çox gəlir əldə etmək imkanı deməkdir. Bu prinsip dünyadakı transmilli şirkətləri daha çox inkişaf etməkdə olan ölkələrə investisiya qoymağa həvəsləndirir;

2) iri firmalar zəif inkişaf etdiyindən, daxildə rəqabət güclü deyil;

3) inkişaf etməkdə olan ölkələr yüksək risk qarşılığında daha çox gəlir əldə etmək imkanına malikdirlər;

4) inkişaf etməkdə olan ölkələrdə xarici investorlar bürokratik əngəllərlə yerli investorlarla müqayisədə daha az üzləşirlər.

Birbaşa Azərbaycana xas olana üstünlüklərdən aşağıdakıları göstərmək olar:

1) Azərbaycanın əlverişli coğrafi-nəqliyyat mövqeyinə malik olması ilə yanaşı, burada inkişaf etmiş beynəlxalq əhəmiyyətli nəqliyyat şəbəkəsi (hava, su, dəmiryolu və avtomobil yolları, neft və qaz kəmərləri) vardır. Bu, xaricə intensiv əlaqələr yaratmaq imkanını asanlaşdırır;

2) Zəngin təbii-iqtisadi potensiala (zəngin mineral-xammal ehtiyatları, məhsuldar torpaqlar, əlverişli təbii-iqlim şəraiti, bol və ucuz işçi qüvvəsi və s.) malikdir;

3) Bir sıra müasir texniki-iqtisadi bazaya malik sənaye müəssisələri, istehsal sahələri və infrastruktur obyektləri mövcuddur;

4) Güclü elmi-texniki potensial və ixtisaslı kadr ehtiyatı vardır;

5) Xarici investisiyaların cəlb olunması və onun müdafiəsi, xarici iqtisadi əlaqələrin liberallaşdırılması və inkişafı haqqında bir sıra vacib

qanunların və hüquqi-normativ aktların qəbul olunması və onların həyata keçirilməsi üçün təşkilati-idarəetmə mexanizminin yaradılması;

6) Dünyanın bir sıra nüfuzlu xarici şirkətləri ilə birgə təsərrüfatçılıq fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin yaradılması;

7) Dünyanın aparıcı ölkələri ilə dövlətlərarası iqtisadi müqavilələrin bağlanması, beynəlxalq müqavilə və sazişlərə qoşulma, beynəlxalq və regional iqtisadi birliklərə və təşkilatlara daxil olma və s. Ölkəmizin malik olduğu bu üstünlüklərdən istifadə edərək xarici investisiyaların cəlb edilməsini sürətləndirmək və biznesin inkişafına mane olan məhdudiyyətləri aradan qaldırılmaq lazımdır.

Ölkədə iqtisadiyyatın, sənayenin və özəl sektorun inkişafına mane olan amillər sırasında fəaliyyət sahələrinin lisenziyalaşdırılması sisteminin qeyri-mükəmməlliyi və bu səbəbdən də bürokratik əngəllərin yaranması kimi mənfi halların qarşısının alınması istiqamətində də əməli addımlar atılmışdır. Lisenziyalaşdırılan iqtisadi və sahibkarlıq fəaliyyəti sahələrinin sayı azaldılmış və bu istiqamətdə münbit mühitin yaradılması üzrə mühüm qanunvericilik sənədləri qəbul edilmişdir.

Bununla yanaşı, investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması istiqamətində aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsəduşğundur:

- dövlət orqanları və bələdiyyələr tərəfindən sahibkarlıq subyektlərinə, o cümlədən xarici investorlara göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması, onların əhatə dairəsinin genişləndirilməsi və bu sahədə şəffaflığın artırılması məqsədi ilə elektron xidmət növlərinin genişləndirilməsi;

- sahibkarlıq subyektlərinin, o cümlədən xarici investisiyalı hüquqi şəxslərin qeydiyyatı, tikintiyə icazələrin verilməsi, kommunal şəbəkələrə qoşulma, daşınmaz əmlak hüquqlarının dövlət qeydiyyatı, işçi qüvvəsinin cəlb olunması, xarici ticarət və sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin digər sahələrində prosedur, müddət və xərclərin azaldılması, eyni zamanda, xarici investisiyaların cəlb olunması, qorunması və təşviqinə yönəlmiş qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsi, o cümlədən xarici ölkələrlə investisiyaların qarşılıqlı qorunması və təşviqi sahəsində ikitərəfli müqavilə-hüquq bazasının genişləndirilməsi;

- müvafiq dövlət orqanları tərəfindən sahibkarlıq subyektlərinə, o cümlədən xarici investitorlara “vahid pəncərə” prinsipi əsasında göstərilən xidmət növlərinin genişləndirilməsi;

- xarici investitorlara və ixracatçılara xidmət göstərən investisiyaların və ixracın təşviqi üzrə institusional mexanizmlərinin gücləndirilməsi və ən qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi;

- ölkə iqtisadiyyatına, xüsusilə iqtisadi subyektlərin layihələrinə birbaşa xarici investisiyaların qiymətli kağızlar bazarı vasitəsi ilə cəlb edilməsinin stimullaşdırılması, bunun üçün qiymətli kağızlar bazarının institusional inkişafı, maliyyə vasitəçiliyi və kollektiv investisiya sxemlərinin fəaliyyətinin təşkili və təşviqi, qiymətli kağızlar bazarında tələb və təklifin dəstəklənməsi, maliyyə şəffaflığı prinsiplərinin və korporativ idarəetmənin tətbiqinin genişləndirilməsi, qiymətli kağızlar bazarına dair normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və qiymətli kağızlar bazarına dair məlumatlılığın və peşəkar hazırlığın yüksəldilməsi;

- Azərbaycanın ÜTT-yə üzvlüyünün sürətləndirilməsi;

- regional inteqrasiya bloklarında fəal iştirak etmək, həmçinin region ölkələri ilə ikitərəfli müqavilə imzalayaraq xarici ticarətlə bağlı qarşılıqlı güzəştlər əldə etmək;

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, inkişaf etmiş biznes infrastrukturuna malik olan ölkələr investorları özlərinə daha çox cəlb edirlər. Investorlar belə ölkələri əlverişli investisiya iqliminə malik olan ölkələr kimi qiymətləndirirlər.

Aydındır ki, bazar müstəqil olaraq investisiya mühiti yarada bilməz. Bu ilk öncə dövlətin qayğısıdır. Investisiya fəaliyyətinin canlandırılması və səmərəli investisiya siyasətinin həyata keçirilməsində dövlətin xüsusi rolu vardır. İqtisadiyyatın transformasiyası dövründə bu xüsusi ilə zəruridir.

İqtisadi yüksəliş və investisiya fəallığının artırılması üçün mövcud potensialından maksimum istifadə etmək məqsədilə dövlətin səmərəli makroiqtisadi siyasəti olmalıdır və bu halda daxili investisiya iqtisadi inkişafın hərəkətverici qüvvəsi kimi çıxış edə bilər. Uzun müddətli investisiyalaşdırma üçün kommertiya banklarını stimullaşdırmaq məqsədi ilə müəyyən vergi və hüquqi güzəştlərin verilməsi, onların fəaliyyətinin

qiymətləndirilməsi və nəzarət edilməsi qaydalarının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, əmanətlərin mükafatlandırılmasının və vəsaitlərin prioritet sahələrə yerləşdirilməsinin çevik və işlək mexanizminin, əmtəə dövriyyəsi infrastrukturunun və s. formalaşdırılması da əsas məsələlərdəndir.

Xarici firmaları ölkəyə cəlb etmək üçün regionda ölkəmiz bir sıra üstünlüklərə malikdir. Bunlara aşağıdakıları misal göstərmək olar [8]:

1. Ölkənin əlverişli corafi-nəqliyyat mövqeyinə malik olması ilə yanaşı, burada inkişaf etmiş beynəlxalq əhəmiyyətli nəqliyyat şəbəkəsi də (hava, su, dəmiryolu və avtomobil yolları, neft qaz kəmərləri) vardır ki, bu da beynəlxalq bazarla intensiv əlaqələr və mübadilənin yaradılması imkanını asanlaşdırır;

2. Azərbaycan güclü təbii-iqtisadi potensiala malikdir;

3. Ölkənin bir sıra müasir texniki-iqtisadi bazaya malik əmtəəlik sənaye müəssisələri, istehsal sahələri və infrastruktur obyektləri mövcuddur;

4. Ölkənin bir sıra sahələrində güclü elmi potensialı və ixtisaslı kadr ehtiyatı mövcuddur;

5. Xarici investisiyaların cəlb olunması onun mühafizəsi haqqında, xarici iqtisadi əlaqələrin liberallaşdırılması və inkişafı haqqında və bir sıra bu kimi digər hüquqi-normativ aktların qəbul olunması və onların həyata keçirilməsi üçün təşkilati idarəetmə işlərinin görülməsi;

6. Respublikanın bir çox ölkələrlə dövlətlərarası iqtisadi əlaqələrə dair müqavilələr bağlanması, bir sıra beynəlxalq müqavilə və sazişlərə qoşulması, bir beynəlxalq və regional iqtisadi birliklərə daxil olması və s.

Son illərdə çox doğru olaraq dövlətin struktur siyasətinin istiqaməti dəyişdirilərək, qeyri-səmərəli fəaliyyət göstərən müəssisələrə dəstək göstərməyin əvəzinə daha çox infrastrukturun inkişafına, mobil işçi qüvvəsinin təmin edilməsinə, yeni sektorların dəstəklənməsinə (ilk növbədə, innovasiya və informasiya sahələrinin), müəssisələrin, təbii inhisarların yenidən qurulmasının və islahatların stimullaşdırılmasına yönəldilmişdir. Dövlət həmçinin ixracın diversifikasiyasını dəstəkləyən emal sahələrinin, xüsusilə də yüksək texnoloji sahələrin məhsulunun həcmi tədricən artırmalıdır. İqtisadiyyatın belə geniş miqyaslı modernləşdirilməsi qısa müddətdə başa çatdırıla bilməz. Onun reallaşdırılması üçün

bir neçə il tələb olunacaq və bu proses bir neçə mərhələdən ibarət olacaqdır. Sabitlik sahibkarlıq risklərini azaldır, intellektual kapitalın bərpa olunmasına zəmin yaradır və sosial bərabərsizliyin səviyyəsini aşağı endirir. Əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasında əsas məqsəd və vəzifələr ümumi iqtisadi inkişaf strategiyası ilə uzlaşmalıdır. Məhz, buna görə də, ölkəmizdə investisiya mühitinin köklü şəkildə yaxşılaşdırılması yaxın onilliyin ən əsas məqsədlərindən biri olmalıdır. Fikrimizcə, indiki inkişaf mərhələsində, bunu təmin etmədən davamlı və dayanıqlı, balanslı iqtisadi inkişafı təmin etmək mümkün olmayacaqdır.

Nəticə

İqtisadi nəzəriyyələrdən məlumdur ki, resuslar nə qədər məhdud olarsa, onun daha da səmərəli istifadə edilməsinə tələb artır. Bu nöqtəyi nəzərdən dövlətin investisiya qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsi məhdudluğu aktualıq kəsb edir. Müstəqilliyin ilk dövrlərində milli iqtisadiyyat böhran vəziyyətinə düşmüşdür. Bu şəraitdə yeganə yol xarici investisiyaların ölkəyə cəlb olunması yolu ilə milli iqtisadiyyatı yenidən dirçəltmək öz ayaqları üstünə qaldırmaq idi. Məhz bu amilə görə də, həmin dövrdə vacib məsələ Azərbaycanın investisiya siyasətinin, əsas xarici investisiyaların daha çox neft sektoruna cəlb olunması idi. Xarici investorlar üçün investisiya mühitinin formalaşması sahəsində müəyyən tədbirlər görüldü. Bunun nəticəsidir ki, Azərbaycanın iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların həcmi milyard dollarlarla hesablanır.

Ölkəmizin müasir investisiya siyasətinin əsas xüsusiyyəti isə iqtisadiyyatın neftdən asılılığının tamamilə azaldılması və neftdən gələn gəlirdən qeyri-neft sektoruna investisiya şəklində yönləndirilməsi yolu ilə bu sektorun yüksək inkişafına nail olmaqla müəyyən olunur. Buna nail olmaq üçün isə mövcud istehsal obyektlərinə innovasion investisiyalar yönəltməklə onların istehsal gücünü artırmaq və elmi texniki tərəqqinin son nailiyyətlərindən istifadə etməklə yeni istehsal müəssisələri yaratmaq.

Hal hazırda yaxın şərqdə yeni alovlanan müharibələr iqtisadi əlaqələrə ölümcül zərbələr endirir. İran, İraq, Suriya, Misir kimi ölkələrdə vətəndaş müharibələri istehsal və xidmət infrastrukturlarını məhv etmiş, ticarət və nəqliyyat xətləri tam şəkildə sıradan çıxmışdır.

Qonşu Türkiyə Cümhuriyyəti hal-hazırda ölkə daxilində və Anadolu hissəsində aktiv şəkildə antiterror əməliyyatları aparır. Ölkəsinin ən böyük yüngül sənaye ixracatçısı olan Rusiya ilə hal hazırda iqtisadi əlaqələr böhran vəziyyətindədir. Bir çox mallara Rusiya tərəfindən qadağalar qoyulub. Terror səbəbi ilə proqnozlaşdırılan turist gəlişinin də özünü doğrultmayacağı gözlənilir.

Yuxarıda qeyd olunanlar ölkəmizin regionda sabit iqtisadi duruma malik olduğunu daha qabarıq şəkildə göstərir və gələcək xarici investisiyaların regionda bizim ölkəyə yatırılmasına zəmin yaradır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi:

- Hazırkı iqtisadi vəziyyəti nəzərə alaraq investisiya qoyuluşlarında istehlak mallarının və emal sənayesinin prioritetliyinin qəbul edilməsi və dövlətin investisiyalarının bu sahələrə yönəldilməsinin zəruriliyi əsaslandırılmışdır;
- iqtisadi siyasətdə xarici investisiyaların roluna yenidən baxılması və onların sənayenin qeyri-neft sektoruna və kənd təsərrüfatına yatırılması nəzəri praktiki cəhətdən əsaslandırılmışdır;
- xarici investisiyaların artırılmasının real ehtiyatları aşkar edilmiş və onların stimullaşdırılması yolları barədə təkliflər hazırlanmışdır;
- ölkəmizdə iqtisadiyyatın xarici investisiyaların iqtisadi və sosial səmərəliliyini əks etdirən göstəricilər sistemi əsaslandırılmış və faktiki materiallar əsasında onların hesablanması həyata keçirilmişdir.

Tədqiqat işinin tətbiqi əhəmiyyəti: Əsas müddəalar, nəticələr və irəli sürülən təkliflər müəssisənin idarə edilməsi siyasətində, o cümlədən xarici investisiya qoyuluşunun həyata keçirilməsi zamanı risklərin tarazlaşdırılması və optimallaşdırılması ilə bağlı istifadə oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Abbasov Ç.A. “Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya yolları”. Bakı, 2005.
2. Aliyev İ.H. İbadov S.A. “Azərbaycan iqtisadiyyatı”. Bakı, 1998.
3. Namazova C. “İnvestisiyalar”. Bakı, 2014.
4. Zeynalov V.Z. “Azərbaycanda İnvestisiya siyasəti”. Bakı, 2012.
5. Hüseynov T. “Azərbaycanda İnvestisiyalar”
6. Əliyev F.B. “İnvestisiya layihələrinin təhlili və dəyərləndirilməsi”. Bakı, 2003.

7. Sabiroğlu N. “Qloballaşma xarici investisiyalar”. Bakı, 2006.

8. Atakişiyev M. “Azərbaycan social iqtisadi tərəqqi yolunda”. Bakı, 2005.

Ниджат Адиль оглы НАРИМАНОВ, к. э. н.

Лейла Самир кызы МЕХТИЕВА

Хебибе Сабит кызы МУСТАФАЕВА

Азербайджанский Технологический Университет

E-mail: mina34mk@mail.ru

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ

Резюме

Основной целью проекта является улучшение анализа экономической эффективности и оценки инвестиций, направленных на формирование национального роста экономики иностранных инвестиций в Азербайджане, так и для выявления и определения путей укрепления ее внешнеэкономических инвестиций необходимо обеспечить резюме работал с ними запасные инвестиции тезис. Нынешняя экономическая ситуация, учитывая ситуацию потребительских товаров и перерабатывающей промышленности инвестиций в этой сфере стало принятие государственных инвестиций, направленных на обоснование важности и приоритетности. Экономическая политика Роль иностранных инвестиций в не нефтяной сектор промышленности и их пересмотра и пресечения к сельскому хозяйству быть оправдано с практической точки зрения. Реальные запасы были обнаружены и их предложения о путях стимулирования увеличения иностранных инвестиций.

Ключевые слова: инвестиции, экономическая эффективность, капитал, лицензия, экономический субъект

Nijat Adil oqlu NARIMANOV, Ph.D

Leyla Samir gizi MEHDİYEVA

Hebibe Sabit gizi MUSTAFAYEVA

Azerbaijan Technological University

E-mail: mina34mk@mail.ru

WAYS TO IMPROVE THE ECONOMIC EFFICIENCY OF FOREIGN INVESTMENT

Summary

The main goal of the project is to improve the cost-benefit analysis and evaluation of investments aimed at shaping the national growth of the foreign investment economy in Azerbaijan, and to identify and determine ways to strengthen its foreign economic investment, it is necessary to provide a summary worked with them for spare investment thesis. The current economic situation, given the situation of consumer goods and manufacturing industry investment in this area has been the adoption of public investment aimed at justifying the importance and priority. Economic policy The role of foreign investment in the non-oil sector of the industry and their revision and curbing of agriculture can be justified from a practical point of view. Real reserves have been discovered and their proposals for ways to encourage more foreign investment.

Keywords: investments, economic efficiency, capital, license, economic entity